

23. Sv. Gram Jensen: »Fra bondeby til flække. Bidrag til Hals bys historie« i *Fra Himmerland og Kjær Herred* 1988 s. 55 ff.
24. Jfr. Thomas Larsen: *En Gennembrudstid* III (1927) s. 165 note 1.

Teori og realiteter

Af Ib Gejl

Anne Løkke: *Vildfarende børn – om forsømte og kriminelle børn mellem filantropi og stat 1880-1920*. (Soc-Pol, 1990). 144 s., 159 kr.

Fra 1860 til 1911 øgedes Københavns befolkningstal fra 163.000 til 560.000. En lignende udvikling skete i provinsbyerne. Især Århus. Væksten hang sammen med kraftig indvandring fra landet. Det var især husmands- og daglejersønner, der indvandrede; en opgørelse fra 1885 viser, at ca. halvdelen af Københavns og de større byers indbyggere var tilflyttere.

Det er ikke underligt, at en så kraftig indvandring skabte problemer. De sundhedsmæssige og sociale faciliteter var utilstrækkelige, og der dannedes et byproletariat i slumagtige bebyggelser.

Situationen afspejlede sig i den opvoksende slægt af børn og unge. For mange gjaldt det, at enten kom de til et fremmed miljø, eller også blev de født af forældre, der befandt sig i et fremmed miljø. Forældrene måtte under alle omstændigheder kæmpe hårdt for udkommet, og omsorgen for afkommet var ikke alle steder lige omfattende. Nogle børn og unge rendte rundt på gaden og lavede ballade, andre bevægede sig over grænsen til egentlig kriminalitet, mens atter andre levede under så ringe leveforhold, at der måtte opstå

tvivl om deres fysiske og psykiske trivsel.

Det måtte der gøres noget ved, var der nogle, der mente. F.eks. jurister og fængselsfolk, der arbejdede med resocialiseringsproblemer og humanisering af den barske strafferetslovgivning, der satte den kriminelle lavalder til 10 år og opererede med pryglestraffe især til børn og unge. Samt børneforsorgsfolk, der gennem oprettelse af adskillige pleje- og børnehjemsforeninger søgte at bedre forholdene for hjemløse og vanrøgtede børn. Resultatet blev »Børneloven« fra 1905, der indførte forløberer for børneværnet, nemlig værgerådene. De var baseret på værgerådskredse og havde 7 medlemmer; foruden »ekspertterne« i form af en læge, en præst, en lærer samt en juridisk uddannet formand skulle kommunalbestyrelsen vælge et mindretal på 3 medlemmer, der boede i kredsen. Værgerådene kunne give advarsel, beskikke tilsynsværge eller træffe bestemmelse om fjernelse af barnet, i givet fald til opdragelsesanstalt, børnehjem, privat plejehjem eller optagelseshjem; i tilfælde af fjernelse skulle det centrale organ overværgerådet træffe endelig bestemmelse efter indstilling.

Med denne situation som udgangspunkt har Anne Løkke skrevet sit speciale. Fordelt på 3 kapitler skildrer hun

lovgivningen og jurasiden, forsorgssiden, eksemplificeret ved den i 1898 oprettede forening, der fra 1900 lød navnet Kristelig forening til vildfarende børns redning, og endelig omtaler hun værgerådsarbejdet i København til 1920.

Bogen er som nævnt Anne Løkkes specialeafhandling og som sådan et seriøst og reelt arbejde. Man kunne dog godt ønske, at værket havde været lidt hårdere redigeret, når det således lægges frem for offentligheden. Så er det først og fremmest resultaterne, der interesserer, mindre forfatterens diskussion med sig selv om mål og midler, der kan være velanbragt i specialesituationen.

Forfatteren bryder sig ikke om børneloven og betragter den som virkningsløs i forhold til det, hun mener var dens mål: at sikre den samfundsmæssige socialisering for de involverede børn og unge. At hendes præmisser for denne konklusion er for spinkle, skal jeg vende tilbage til og her blot anføre, at den sociale lovgivning, der fulgte i årene efter 1894-forliget og systemskiftet, så sandelig ikke kunne tilfredsstille en senere tids krav; men det er svært at argumentere for, at der ikke var tale om fremskridt. Om børneloven var et lille eller et stort fremskridt er svært at sige, men at den åbnede muligheder for en bedre tilværelse for nogle børn og unge, er hævet over enhver tvivl. Hvad Anne Løkke især ser med stor skepsis på, er børnelovens muligheder for iværksættelse af tvangsfjernelser. Man forstår godt synspunktet. Imod at fjerne børn taler det forhold, at forældre især for mindre børn er det centrale identifikationspunkt. Forældre kan simpelthen ikke substitueres. På den anden side kan man heller ikke lade børn leve i svinebuler, hvor deres velfærd er truet; visse tvangsfjernelser kommer man garanteret aldrig

udenom. Man kan godt sige, at fra og med børneloven fik systemet mulighed for at fjerne børn fra hjemmet; få har senere ønsket, at samfundet skulle fraskrive sig den mulighed. I dag er 15.000 børn fjernet fra hjemmet mod mindre end 4.000 i den af Anne Løkke behandlede periode, selv i forhold til forøgelsen i befolkningstallet mere end dobbelt så mange. Og det i en tid, hvor et stærkt specialiseret apparatur er bygget op til at behandle situationerne.

Anne Løkkes problem i denne som i andre delkonklusioner er, at hun i stedet for at lade forankring i studier af konkrete sager veje tungest, hellere tyr til sit verdensbillede (for at bruge et af hendes egne udtryk), når konklusionen skal drages. Hendes ståsted er nærmest en ideologikritisk betragtningssmåde med elementer af feminisme og klasse-teori. I en vis udstrækning modificerer hun sine konklusioner, når hun overvældes af de empiriske data, og det er sundt; men hovedproblemet er, at hun ikke afprøver sine teorier på grundmaterialet. Det bliver nærmest brugt til at illustrere konklusionerne. Det er f.eks. ejendommeligt at tolke sagsjournalernes lejlighedsvisе beskrivelser af svineri i hjemmene direkte ud fra en feministisk forfatters opfattelse af det symboliske i rent og urent.

Men hendes grundmateriale er heller ikke stort. Kun 96 værgerådssager har hun (sammen med en anden) gennemgået, et materiale, som Anne Løkke selv fornuftigt sætter spørgsmålstegen ved, når det gælder repræsentativiteten. Det er mærkeligt, at hun end ikke skeler til det langt større århusianske materiale, omfattende et par tusinde sager, der er fremlagt i bogform, statistisk behandlet i detaljen, ja end ikke sammenligner med det i noget stykke. Det er ikke optimal forskning.

Det er forfatterens opfattelse, at børneloven skærpede den sociale kontrol

med underklassen, at den i sin intention rettede sig mod arbejderbørnene, der blev genstand for borgerskabets og mellemlagenes kontrol. Det er en uheldig og tendentiøs slutning, selv om den andre steder i bogen heldigvis modificeres en smule. Der var vel til enhver tid i den omhandlede periode omkring 150.000 børn og unge i København i de pågældende aldersklasser. Heraf fjernede værgerådene 2-300 om året, hvoraf 85 % formentlig tilhørte »arbejderklassen«, en, når det kommer til det praktiske, noget u håndterlig størrelse i tiden. Så det var nok ikke arbejderklassen som sådan, man var ude efter. Havde det været det, ville socialdemokraterne med Peter Sabroe i spidsen ikke være gået så varmt ind for loven. Nej, det var børnenes tarv, det drejede sig om, og kampen mod dårlige opvækstforhold. Som støtte for sin teori fremhæver forfatteren, at der blandt værgerådsmedlemmer var tale om en massiv underrepræsentation af de lag, de fleste værgerådsbørn kom fra. Hertil kan siges, at det naturligt ville være udsigtsløst at indvælge folk, der i situationen reelt ville være uden mål og mæle. Det kan næppe være urimeligt at fastslå, at som underklasse betragtet kunne disse lag være bedre repræsenteret i værgerådene af, som det var tilfældet i Århus, redaktør Marius Simonsen fra Demokraten, der havde den politiske og sociale kamp inde på sin krop; og den ligeledes socialdemokratiske fabrikant og filantrop Jul. Andersen. I slægt med denne opfattelse anker forfatteren over, at de fleste værgerådsmedlemmer var mænd, der levede i borgerlige kernerfamilier, og derudfra skulle vurdere f.eks. enlige kvinders evner som opdragere. Det kan vel ikke undgås, når der er tale om institutioner med retsligt indhold, at vurderingen af situationen foretages af mennesker uden for »anklagede«s kreds. Det er f.eks. de færre-

ste byretsdommere, der har deltaget i et reelt værtshusslagsmål, hvilket ikke afholder dem fra at pådømme denne uorden. Men Anne Løkke kan have ret i, at den enlige mors stilling ved begyndelsen af århundredet var dårlig, set med moderne øjne; det problem rakte imidlertid langt videre og angik hele retsstillingen. Det var vel først op i 1920'erne, at det hjalp på det område, men det kan ikke nytte at forsøge at moralisere med tilbagevirkende kraft. Ligesom det ligger lige på grænsen til det naive at mene, at man i tiden burde have problematiseret og videnskabeligt undersøgt, hvorvidt svineri i hjemmet og indhentede udtalelser fra det offentlige og fra private om forholdene i hjemmet var egnede parametre for vurderingen af forældres evne og vilje som opdragere.

Mere end det var »klassen«, »borgerskabet« var skeptisk ved, var det til tider gruopvækkende miljø både på arbejdspladsen og i de lejekaserner, der omkransede hjemmelivet. Børneforsorgen skal ses i sammenhæng med årtiers bestræbelser for at forbedre forholdene på det sociale og sundhedsmæssige område. Allerede tidligt var man ude med fabrikloven (1873), der forbød børn under 10 år at arbejde i fabrikker. Eksempelvis kom året efter tændstikloven, der ryddede op i det uhumske miljø omkring tændstikfabrikationen, baseret på fosfor, der under manglende hygiejne nedbrød arbejdernes kæber. Anne Løkke tillægger helst kampen mod svineriet en symbolsk betydning, men denne kamp havde et særdeles konkret indhold. Lægen Emil Hornemann (stifteren af lægeforeningens boliger) arbejdede i årtier fra midten af 1800-tallet for bedre hygiejne, mod miljøgifte og mikrobiologisk forurening, for lys og luft, hvortil kom bakteriologernes fremtrængen, symboliseret ved indvielsen af Hygiejnisk In-

stitut ved Københavns Universitet 1898.

Borgerskabet, som var ude efter arbejderklassen, finder Anne Løkke bl.a. i den omtalte Kristelige Forening, som hun giver en god fremstilling af med al dens kvalme retorik, men også dens imponerende aktivitet. Foreningen ville redde børnene fra deres egen klasse, skriver hun. På denne baggrund får hun udnævnt Ludvig Beck til kulturimperialist. Den pæne mand! Der var vel ingen som denne forstander for forskellige slags hjem, der stod så kritisk over for myndighederne, og som stærkere støttede det folkelige element i værgerådene. Beck lagde uhyre megen vægt på begrebet »hjem« som ramme for børn og unge. Her skulle normerne sættes, herfra skulle, sagde han, den kærlighed udgå, som skabte troen på, at der var plads til en i tilværelsen, at man ikke var upåagtet. For ham var der tale om gode eller dårlige hjem, bedømt efter omsorgsgraden. Var det for dårligt eller ikke eksisterende, måtte man placere børnene i et erstatningshjem. Denne enkle filosofi, bygget på idealisme, var vanskelig at omsætte i det virkelige liv, men det skal såmænd nok være lykkedes for Ludvig Beck i adskillige tilfælde at få noget godt ud af det. Med hensyn til placering af børn i plejehjem på landet er det Anne Løkkes hovedopfattelse, at landet først og fremmest fungerede som en social utopi, der drømmende blev holdt frem som modmyte til bylivet. Det er en fristende slutning, når man fordyber sig i den kristelige forenings naturromantik som ramme for en passende uskyldighedstilstand hos børn. Men en social utopi var det knap nok. Det ved den, der kender lidt til Danmarks økonomiske struktur lige efter århundredskiftet, da Børneloven blev til. Først 1912 kom industrimanden Alexander Foss med sin aldeles revolutionerende opfattelse, at industrien

ville blive fremtidens væsentligste erhvervssektor i Danmark. Industrien var en udpræget hjemmemarkedsindustri af en ikke høj teknologisk beskaffenhed med lav eksportkvote, og der var beskæftiget flere mennesker i landbruget end i industrien. Landbruget gik forrygende godt med stor årlig vækst i produktionen, og mange regnede med, at nye udstykninger kunne opsuge megen arbejdskraft. Foss blev mødt med megen skepsis. Set i bakspejlet er det mere overskueligt, men i tiden fungerede landbruget som et alternativt miljø at leve og arbejde i. Men forfatteren har ret i, at placeringer på landet ofte fungerede dårligt, fordi børnene nu engang var opvokset i bymiljøet. Og hun refererer, at foreningen i det praktiske arbejde faktisk prøvede med håndværkeruddannelser. Kristelig Forenings »kulturimperialisme« gav sig udtryk i, at det lå foreningen på sinde at udvikle piger til kyskhed og til monogame hustruer. Motivet udvikles videre hos forfatteren til, at foreningen modarbejdede de unge pigers naturlige seksuelle nysgerrighed. Det er en teori, forfatteren har nemt ved at fremsætte, da der i hendes materiale ikke findes sager bevaret, der omhandler usædelige piger. Hun antager fejlagtigt, at piger stjal lige så meget som drenge, men at det var usædeligheden, der var meget mere interessant at modarbejde. Hvis hun havde frekventeret Århus-materialet, ville hun have konstateret, at sædelighedsproblemerne havde langt mere perspektiv. Selvfølgelig ville man gerne prøve at standse prostitutionen på rekrutteringsniveauet, men problemet var i tiden mere omfattende. Pigerne strejfede omkring forlystelsesstederne og lå med soldater i parkerne. Det gav sygdomme, hvoraf syfilis og gonorré var meget almindelige. Præventionen var ofte et forsømt område, så næste skridt var uønsket graviditet og eventu-

elt en ulovlig abort i uhygiejniske omgivelser. Igen kan man sige, at forfatteren i sin søgen efter dunkle motiver nedvurderer det konkrete forholds direkte betydning. En københavnsk politiinspektør udtalte, at 99 % af de løsgangtunge piger mellem 15 og 17 år knap havde tøj på kroppen. De levede af smørrebrød, kaffe og pilsnere og tilbragte natten på skibene. At få gjort noget ved det var lige så påkrævet og vanskeligt som i dag arbejdet med narkoluderne på Halmtorvet. I øvrigt må man medgive Anne Løkke, at hele området var omkranset af mere eller mindre kri-

stelige pressionsgrupper, der troede, at man kunne klare problemet ved at sætte religion i pigerne. Det kunne man ikke.

Trods de indvendinger af forskellig art, der her er fremført, især vel gående på en lidt for teoretisk anskuelsesmåde, kan Anne Løkkes bog bestemt anbefales som en interessant fremstilling, især af den kristelige forenings virksomhed. Det er også lykkedes for hende at skaffe nogle gode illustrationer, som kommer til deres ret på grund af bogens gode papirkvalitet. Til gengæld er satsen noget stereotyp og delvis uskøn.

Kirkeordinansen i ny udgave

Af Per Ingesman

Kirkeordinansen 1537/39. Det danske Udkast til Kirkeordinansen (1537). Ordinatio Ecclesiastica Regnorum Daniæ et Norwegiæ et Ducatum Sleswicensis Holstatiæ etc. (1537). Den danske Kirkeordinans (1539). Tekststudgave med indledning og noter ved Martin Schwarz Lausten. (Akademisk Forlag, 1989). 270 sider, 200 kr.

Kirkeordinansen 1537/39 er ikke blot en enestående kilde til den danske reformations teori og praksis, men også et af de vigtigste lovgivningsarbejder i den danske kirkes historie. Med Kirkeordinansen skabtes det lovgrundlag, som regulerede den danske kirkes – herunder det danske undervisningssystem og det danske fattigvæsen – forhold igennem århundreder. Kirkeordi-

nansen afløstes af Danske Lov (1683) og Kirke-Ritualet (1685); men som den lov, der opstillede de grundlæggende rammer omkring og fastsatte det centrale indhold i den danske protestantiske kirkes virke, har ordinansen haft betydning frem til i dag.

Kirkeordinansen har en kompliceret tilblivelseshistorie, som ikke kan siges at være klarlagt i alle detaljer, ligesom kildegrundlaget for ordinansens bestemmelser, der omfatter en lang række danske og udenlandske reformatorske skrifter og kirkeordninger, endnu er under udforskning. Om hovedtrækkene i Kirkeordinansens tilblivelseshistorie er der dog vistnok nogenlunde enighed¹.

Umiddelbart efter sin sejr i borgerkrigen og fængslingen af de katolske bi-